

תהודה

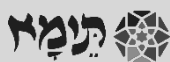
כתב עת למורשת יהודי תימן

גיליון 42

תשפ"ג

עורך:

אדם בךנן

הוצאת האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר
מייסודו של עובדיה בךשלום

על העטיפה הקדמית:

קטע ממכתב הרב יוסף צובירי שכתב בארץ ישראל למשפחתו
שבתימן ביום רביעי כ"ב במנחם אב ה'תש"ה (01.08.1945).

כתב עת זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט מנהל התרבות

© כל הזכויות שמורות להוצאה לאור:

האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר (ע"ר)

The Association for Society and Culture,
Documentation and Research

עמותה מס' 58-001-352-2

משרד האגודה והמוזאון: כיכר העצמאות 11, קומה 4, נתניה
טלפון: 09-8331325, פקס: 09-8614712
שעות פתיחה: ימים א'–ה' בין השעות 09:00–14:00
(ביקור אחה"צ מחייב תיאום מראש)

אתר אינטרנט: <http://www.teman.org.il>

פייסבוק: <https://www.facebook.com/hatemanim>

דואר אלקטרוני: hatemanim@gmail.com

מען למכתבים: ת"ד 1515 נתניה 4211501

הדפסה: דפוס מאור-ולך, ירושלים, יוני 2023

מסת"ב 978-965-92995-2-2

תוכן העניינים

5	דבר העורך
11	דבר נשיא האגודה
מדור מאמרים	
משה גברא	
13	על פעילותו הציבורית של הרב שלום יצחק־הלוי זצ"ל: הדמות המרכזית בקרב הקהילה התימנית בישראל
אלעזר חבשוש	
43	שאלו שלום ירושלים: לדמותו של הרב שלום כסאר
יוסף יובל טובי	
97	הרב שלום בן הרב יחיא יצחק־הלוי זצ"ל: אוהב שלום רודף שלום והשלום שלו
אבירן יצחק־הלוי	
117	"וזאת התעודה בישראל לקיים כל דבר": תעודות חדשות של רבנו יחיא יצחק־הלוי וברבנו שלום יצחק־הלוי זצוק"ל
אבירן יצחק־הלוי ואדם בךנון	
145	"כולנו בני איש אחד נחנר": מכתבי האחים בני הרב יחיא יצחק־הלוי
אוריאל יצחק־הלוי	
211	לפועלם של הרב שלום יצחק־הלוי והרב חיים חובארה בבית הדין הרבני
אמנון מעבי	
233	הרב שלום יצחק־הלוי זצ"ל: אישיות תורנית לעילא ולעילא
מנשה ענזי	
251	ספר הזיכרון על הרב יחיא יצחק־הלוי

- בתציון עראקי קלורמן**
 הרב יחיא יצחקיהלוי: מנהיגות בימי משבר
 277
- יוסף פרחי**
 "הן עליכם בסולם ותשברו את שלביו":
 מכתבו של אהרן צדוק לרב יוסף קאפח
 301
- זהר עמר**
 קהילת שבאם בעת החדשה: מזיכרונות יוסף ויחיאל עמר
 339

מדור שירה

גנוזות

- הרב יוסף צובירי**
 קינה על מה שהיה בשנת [...]]
 347

שירי כותבים

- עזרא בן יצהר**
 מהליכות תימן
 350
- טליה מרכוס**
 חובות של תקווה
 354
- אברהם צובירי**
 בן אדם לעצמו
 356
- אסתר קאפח**
 שיח בין הערביים
 359
- רשימת הכותבים
 363

דבר העורך

הגיליון הנוכחי מוקדש לזכרו של הרב שלום בן הרב יחיא יצחק-הלוי, במלאת חמישים שנה לפטירתו.

הרב שלום בן הרב יחיא יצחק-הלוי, יליד צנעא בירת תימן, נולד בכ"א בחשוון תרנ"א (04.11.1890). כשהגיע לפרקו, נשא לאישה את שרה (=זהרה) בת הרב אברהם בן הרב אהרן הכהן בתאריך ד' באדר תרס"ט (25.02.1909). עלה ארצה בגפו בסוף שנת תרפ"ג (1923), ולאחר מכן עלו גם אשתו וילדיו. בשנת תרפ"ה (1925) התמנה כחבר בית הדין בתלאביב וכרב העדה בעיר. בשנת תשט"ו (1956) התמנה כחבר מועצת הרבנות הראשית. הרב שלום היה ראש רבני תימן בישראל. השיב תשובות בהלכה שפורסמו כשר"ת "דברי חכמים", וחיבר את הספר "דברי שלום" על חלק הדקדוק למהר"ץ. נתבקש לבית עולמו בתאריך כ"ו בתמוז תשל"ג (26.07.1973).

הרעיון להקדשת הגיליון הנוכחי לכבודו ולזכרו של הרב שלום יצחק-הלוי, הוא פרי מחשבתו של נכדו, ידידי, הרב אבירן יצחק-הלוי. לצד עיסוקיו התורניים והציבוריים המרובים, נטל על שכמו הרב אבירן את הנצחתם לדורות עולם של זקני משפחתו, הרבנים בני משפחת יצחק-הלוי, כשבראשם הרב יחיא יצחק-הלוי – רבה של יהדות תימן במשך שנים רבות, ובנו הרב שלום יצחק-הלוי – ראש רבני תימן בארץ ישראל. גיליון תהודה 42 הוא עוד חוליה בשרשרת הארוכה של ספרים ומאמרים המאירים את הרבנים למשפחת יצחק-הלוי.

רוב המאמרים בגיליון שלפנינו עוסקים ברב שלום יצחק-הלוי ובבני משפחתו. המאמר הראשון של משה גברא – "על פעילותו הציבורית של הרב שלום יצחק-הלוי זצ"ל: הדמות המרכזית בקרב הקהילה התימנית בישראל", סוקר באור חדש את פעילותו של הרב, בהסתמך על קרוב לשלוש מאות מסמכים חדשים שטרם פורסמו. את המאמר השני – "שאלו שלום ירושלים: לדמותו של הרב שלום כסאר", כתב אלעזר חבשוש. במאמר מסכם הכותב את דמותו הגדולה של מחותנו של הרב שלום יצחק-הלוי,

הלוא הוא הרב שלום בן יחיא כסאר, שכן נפתלי בן הרב שלום כסאר נשוי לסעדה בת הרב שלום יצחק־הלוי. את המאמר השלישי, "הרב שלום בן הרב יחיא יצחק־הלוי זצ"ל: אוהב שלום רודף שלום והשלום שלו" כתב פרופ' יוסף יובל טובי, שהוא הכותב היחיד שזכה, כבוגר, להכיר את הרב שלום יצחק־הלוי בהיכרות אישית, ואף זכה שהרב שלום חיתן אותו עם רעייתו ד"ר צביה טובי. המאמר מאיר נקודה מרכזית אחת באישיות רבת הפנים של הרב – אהבת השלום ורדיפה אחר השלום, מתוך כמה מנאומיו ומכתביו, שטרם פורסמו, ובהם קרא להשכנת שלום בין פלגים יריבים. המאמר הרביעי, "זוזאת התעודה בישראל לקיים כל דבר": תעודות חדשות של רבנו יחיא יצחק־הלוי ורבו שלום יצחק־הלוי זצוק"ל", הוא פרי עטו של הרב אבירן יצחק־הלוי, ובו פרסם לראשונה הרשאות שחיטה ומכתבים שונים, שמהם ניתן ללמוד על היקף פעולתו של הרב שלום.

את המאמר החמישי כתבתי יחד עם הרב אבירן יצחק־הלוי. המאמר נקרא "כולנו בני איש אחד נחנו": מכתבי האחים בני הרב יחיא יצחק־הלוי", והוא עוסק בשישה מכתבים שנכתבו בשנים תש"ב–תש"ג (1942–1943) בידי הרב חיים ואחיו ר' שלמה בני הרב יחיא יצחק־הלוי ששלחו מתימן לאחיהם מאיר לוי שבארץ ישראל. המאמר השישי – "לפועלם של הרב שלום יצחק־הלוי והרב חיים חובארה בבית הדין הרבני", נכתב בידי הרב אוריאל יצחק־הלוי, בנו של הרב אבירן, ובו סקירה על פעילותו של הרב שלום יצחק־הלוי כדיין בבית הדין הרבני. במאמר הוקדש פרק מיוחד לרב חיים חובארה, חברו הטוב של הרב שלום יצחק־הלוי, ותלמידו המובהק של אביו. את המאמר השביעי – "הרב שלום יצחק־הלוי זצ"ל: אישיות תורנית לעילא ולעילא" כתב ד"ר אמנון מעבי, ובו עמד על כמה מתכונותיו הבולטות של הרב שלום יצחק־הלוי.

שלושת המאמרים הבאים עוסקים בדמותו של הרב יחיא יצחק־הלוי, אביו של הרב שלום יצחק־הלוי. המאמר השמיני – "ספר הזיכרון על הרב יחיא יצחק־הלוי" נכתב בידי ד"ר מנשה ענזי, ובו שני מאמרים והספד על אביו של הרב שלום, הרב יחיא יצחק־הלוי, שריכז מאיר לוי לכדי חוברת, אך לצערנו לא זכה להעלותה על משבח הדפוס. את המאמר התשיעי – "הרב

יחיא יצחק־הלוי: מנהיגות בימי משבר" כתבה פרופ' בת־ציון עראקי קלורמן. המאמר עוסק בהיבטים אחדים בפעילותו הציבורית של הרב יחיא יצחק־הלוי, כשהם ממוקמים בתוך ההקשר הפוליטי והחברתי שהיה רקע לפעילותו. המאמר העשירי הוא פרי עטו של יוסף פרחי, והוא נקרא "הן עליתם בסולם ותשברו את שלביו": מכתבו של אהרן צדוק לרב יוסף קאפח". המאמר אומנם אינו עוסק במישרין ברב יחיא יצחק־הלוי, אך הוא עוסק בתקופת כהונתו כרב ראשי ובעיקר במחלוקת העיקשים והדרדעים. במאמר יש מידע היסטורי רב על הרב יחיא יצחק־הלוי, שיטתו, הנהגתו ועל תמורות שחלו בשיטתו. בזה תם החלק המוקדש לרב שלום יצחק־הלוי.

את מדור המאמרים חותם מאמרו של פרופ' זהר עמר – "קהילת שבאם בעת החדשה: מזיכרונות יוסף ויחיאל עמר". מאמר חשוב זה סוקר את קהילת שבאם בדור האחרון מפיהם של שני מסרנים ילידי שבאם, כשגולת הכותרת שלו היא רשימת בתי האב ברובע היהודי בשבאם ושרטוט הרובע. מדור השירה פותח בשיר קינה של הרב יוסף צובירי, הנקרא "קינה על מה שהיה בשנת [...]". השיר עוסק במחלוקת שהתחוללה בצנעא בין הדרדעים לעיקשים, שבשיאה נסגרו בתי הכנסת בצנעא.

לאחר מכן פרסמנו ארבעה שירים יפהיים. הראשון שבהם פרי עטו של עזרא בן יצהר – "מהליכות תימן", המתאר בהומור דק את דרך ההשתדכות בתימן. לאחריו שירה של טליה מרכוס – "חובות של תקווה", המאיר את איסור התורה "לא תהיה לו כנשה" (שמות כב, כד) באור חדש ומקורי. שירו של אברהם צובירי – "בן אדם לעצמו", שבו "ותלמוד תורה כנגד כולם" מואר במשמעות של לימוד הוראת המצווה בטרם ש"ירויץ" לקיימה (על פי רמח"ל). את הגיליון חותם שירה של ד"ר אסתר קאפח "שיח בין הערביים", שהוא דרשיח מעניין ומרתק בין החמה ללבנה.

* * *

לצערנו, בשנים האחרונות אנו הולכים הלוך וחסור, מזקני תורה ילידי תימן, שקנו את השכלתם התורנית בתימן. יחד איתם אבדה המסורת הרציפה וארוכת השנים של קריאת המקרא המדויקת, מסורת לשון חכמים מתוך שיעורי משנה, גמרא, מדרשים והלכה, שבהם לקריאה הציבורית יש משקל חשוב, שירת הקודש של יהודי תימן ועוד.

לאושרנו זכינו שכמה רבנים מעטים, ילידי הארץ, גידולי הישיבות הקדושות, בנו את עולמם הרוחני כשאוזניהם כרויות לזקני תימן ולחכמיה. הם גדלו על ברכיהם, הטו אוזן לשיחם ולשיגם, והמשיכו את מסורתם מבלי לשנות מאומה. הם לא ראו את עצמם חכמים מאבותיהם, ולא ניסו לתקן את מסורתם, לשפצה ולהתאימה לנראה להם. הם הכירו בערך רבני תימן מתוך ידיעה ברורה שאף שהם לא גדלו בישיבות הקדושות של ליטא, הם גדולים מצד עצמם, וגדולתם נמדדת באמות מידה שונות לחלוטין. אמות מידה של פשטות יהודית שהוד של קדומים חופף עליה.

אחד מיחדי סגולה אלה ומשרידי מחזיקי המסורת, הוא יידי ורעי, רבי אלופי ומיודעי, הרב ינון צדוק זצ"ל, שהלך לעולמו ביום מר ונמהר, י"ז באדר א תשפ"ב (18.02.2022), לאחר שסבל ייסורים קשים ומרים במשך כשנה וחודשיים. הרב ינון היה מסובל בתורה ובמצוות, איש חסד, צנוע, נקי כפיים ובר לבב. עשרות שנים כיתת רגליו למסור שיעורי תורה וזכה להעמיד תלמידים הרבה. הוא היה רחוק מכל גינוני שררה, אך תורתו וחוכמתו העידו עליו.

הרב ינון גדל בביתו של אביו, הרב אברהם צדוק (צאלח) זצ"ל, רבה של קריית-בנימין, שאותו העריץ כל ימיו. ממנו הוא דלה את תורתו, את מסורתו ואת נעימותיו המיוחדות.

את הרב ינון צדוק הכרתי לפני כעשרים וחמש שנה, מייד כשהגעתי לעיר בני-ברק. דמותו האצילה, הנקייה והמסודרת שבתה את תשומת ליבי כבר ממבט ראשון, עוד בטרם ידעתי מי האיש ומה מעשהו. במשך השנים התחברנו, והלכתי שבי אחר נועם הליכותיו, חן דיבורו, מידותיו הנאצלות ובעיקר הוקסמתי מתורתו המרובה וממסורתו המשובחה. הרב ינון היה מתון בדעותיו, ומימיי לא שמעתי ממנו נימה של "קבלו דעתי".

במשך חיי אני משתדל לתעד את מסורתם של זקני צנעא, ועל פי רוב מושך אני את ידי מגידולי הארץ ובפרט מ"החכמים המחוכמים" שבהם. אומנם הרב ינון הוא מהיחידים שאיתם ביררתי מנהגים, מסורות ונעימות. הוא ידע להעביר בדיוקנות את מסורת אביו, הוא הבחין בדקויות, לא התפתה ללכת אחר סיסמאות נבובות, ועל מה שלא שמע או לא ידע – לא בוש לומר: "לא שמעתי" או "איני יודע".

בעיניו החדות הוא ראה את המסורת ההולכת ומשתכחת מצד אחד, ואת שינויי המסורת המכוונים מהצד השני, שהמכנה המשותף לשניהם, שאין הם משקפים העברה ברורה של מסורת יציבה. ועל כן אין להביא שום ראיה מהנעשה היום ובשנים האחרונות בבתי הכנסת התימניים. "היום זו האופנה" – כך היה אומר. הרב ינון ידע לשלב בחוכמה ובתבונה בין קניינו התימני – המסורתי והתרבותי ובין קניינו התורני שקיבל בעולם הישיבות, ועשה זאת באומנות מעוררת השראה.

הרב ינון ניחן בעין חדה. מלבד מה שלמדתי ממנו, נעזרתי בו רבות בהגהת מאמרים שכתבתי וספרים שהוצאתי לאור. למרות עיסוקי המרובים, הוא מצא את הזמן לעבור על כל החומר שמסרתי לו בעיון רב, ואף פעם לא הסכים לקבל שכר כלשהו על השעות המרובות שהשקיע, ואת הכול עשה לשם שמיים. הוא הציל אותי מטעויות מביכות ומעניינים של חוסר תשומת לב והאיר עיניי בפרטים שלא ידעתי. דיי לי אם אזכיר את עבודתו הכבירה בספר "מנורת המאור" וב"תכלאל המבואר", שאף לאחר הדפסתם הקפיד לשלוח לי הערות שנעלמו ממנו בשעת ההגהה. ובלב שלם יכול אני לומר: שלי ושל הציבור – שלו הוא.

אבד לי חבר תלמיד חכם עצום, איש שיחה נעים, מסרן מעולה ומגיה מוכשר. ולעדת תימן נחסר אחד ממסרניה המעולים, מרבניה, מחזניה וממשורריה. תהי נפשו צרורה בצרור החיים.

* * *

ברצוני להודות לנשיא האגודה לטיפוח חברה ותרבות, ד"ר יגאל בן-שלום, ולבנו, עדיאל, על הזכות ועל האמון שנתנו בידיי להמשיך ולערוך גם את גיליון "תהודה" הזה, ועל עזרתם בכל נושא שפניתי אליהם.

תודה מיוחדת לכל הכותבים שהשביחו את כתב העת במאמריהם המחכימים והמעניינים, בסיפוריהם ובשיריהם המשובבים את הנפש.

כאן המקום להזכיר את ידידי, הרב אבירן יצחק-הלוי, נכדו של הרב שלום יצחק-הלוי, שהיה היוזם שהציע להקדיש את הגיליון הנוכחי לכבוד זקנו. לצד עיסוקיו התורניים והציבוריים המרובים, היה הכוח המניע מאחורי הקלעים ולפניהם, וממנו נהיית עצה ותושייה.

במהלך עריכת הגיליון נעזרתי בכמה מכובדים וידידים שתרמו לי מזמנם וסייעו לי בכל אשר חפצתי, מי במתן עצה והדרכה, מי בהארת עיניים בעניינים לשוניים, מי בהגהה ומי בסיוע ובעזרה כנגד תעתועי המחשב שלא יכולתי עליהם לבדי. ברצוני להזכיר במיוחד את הרב יעקב שרעבי, אלעזר צדוק ושי שבח.

דבר נשיא האגודה

מסורת מכובדת הנהיג עורך כתב העת "תהודה", ד"ר אדם בן־נון, להקדיש מדי פעם גיליונות של "תהודה", לציון תרומתם של רבנים, חוקרים ואישי ציבור להעלאת קרנה של יהדות תימן. כזכור, גיליון "תהודה" 39 (תשפ"א) הוקדש לזכרו של הרב יוסף קורח. בהקדמה כתבתי כי אחד הגיליונות הבאים של "תהודה" יוקדש לזכרו של הרב שלום יצחק־הלוי ז"ל, המכונה: הרש"ה. והינה הגיעה השעה.

לכבוד הוא לי לפתוח מאמר זה בדברי הערכה קצרים לדמותו במלאת חמישים שנה לפטירתו. גיליון זה כולל מאמרים פרי עטם של כותבים אשר הכירוהו מקרוב או ערכו מחקרים על דמותו ופועלו. לכן, אסתפק במילים אחדות על הרש"ה, בנו הבכור של הרב הראשי ליהודי תימן הרב יחיא יצחק־הלוי ז"ל. הרב שלום נולד בצנעא בשנת 1890, עלה לארץ בשנת 1923, והחזיר את נשמתו לבורא, בירושלים, בשנת 1973. כיהן כדיין בבית הדין הרבני בתל־אביב, כרב הראשי ליהודי תימן בתל־אביב ואף היה חבר מועצת הרבנות הראשית בישראל. מאז עלייתנו ארצה נלחם למען יהודי תימן בתחומים רבים, ביניהם: חינוך הילדים ושימור המסורת והערכים שהביאו איתם יהודי תימן.

די אם נזכיר את מכתבו לדוד בן־גוריון בשנת ה'תש"ד, בחודש ניסן (לפני 79 שנים) על מצב החינוך המדאיג לילדי תימן במחנות העולים. במכתבו הוא מלין על הצבת מדריכים חילוניים והתעלמות מהצורך לאפשר לעולי תימן לקיים את מסורת אבותיהם.

לר' שלום יצחק־הלוי צאצאים רבים. אזכיר שניים מנכדיו שאיתם עומד אני בקשרי ידידות והערכה. האחד, צבי ימיני – איש ציבור, תעשיין ואיש עסקים, יו"ר הוועד המנהל של מכללת שנקר. הנכד השני – בן־דרור ימיני, מבכירי העיתונאים בישראל ומרצה מבוקש בארץ ובעולם.

ה"אגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר" מעודדת את המחקר האקדמי באמצעות כינוסים בינלאומיים, מפגשים של חוקרים ודיונים

בנושאים הקשורים לקידום המחקר ולפרסום ספרים. השנה קיימנו קונגרס בינלאומי בשיתוף מכון בן-צבי בירושלים, וכינוס חוקרים ב"כפר המכבייה" ברמתגן. אנו ממשיכים בפיתוח והפעלת קורסים דיגיטליים ופרונטליים, המביאים היבטים שונים בתרבות יהודי תימן לסטודנטים ולקהל הרחב. לאחר עבודת תכנון וגיוס משאבים במשך מספר שנים, הצליחה האגודה להביא לשדרוג "יער יהדות תימן" בדרך העולה מאשתאול לכיוון ירושלים בכביש 395. בשיתוף קק"ל הפך היער ל"יער דיגיטלי". לאורך שבילי היער הנגישים, הצבנו עמדות שילוט המספרות את סיפורה של יהדות תימן. בעמדות אלה ניתן להעמיק את הידע, באמצעות סריקת ברקוד בפלאלפון, על הקהילות, על העליות, על התרבות, על ההיסטוריה וכן ניתן לספוג מידע על הנספים בדרכם לארץ ישראל. אנו מצפים לאלפי מבקרים כל שנה, מרחבי הארץ ומחו"ל: תלמידים, חיילים, קבוצות מטיילים, תיירים, רוכבי אופניים ומטיילים רגליים, אשר יעצרו ביער ויעשירו את ידיעותיהם על יהדות תימן.

מיזם חשוב נוסף עומד לצאת לדרך: הוצאה לאור של "דיואן ר' שלום שבזי", בגרסה מדעית, כולל תרגום השירים הכתובים בארמית וערבית. לדיואן יהיו מספר כרכים (למעלה מ־850 שירים). הכרך הראשון: "הפיוטים והשירים למחזור השנה ולמחזור החיים בצירוף ביאורים", יצא לאור השנה. אנו משוכנעים כי הדיואן, בעריכתו המלומדת של פרופ' יוסף יובל טובי, יו"ר מכון המחקר של האגודה, יהיה נכס תרבותי, אשר יקרר רבים וטובים, כולל הדור הצעיר, להבנת גדולתו של המשורר והיוצר, שהיה תלמיד חכם, מנהיג רוחני ואיש אשר על העדה, הלוא הוא ר' שלום שבזי.

הנני מודה לד"ר אדם בן-נון, עורך "תהודה", על הוצאת גיליון נוסף, השופך אור על דמותו של אחד מגדולי הרבנים שקמו לעדת יהודי תימן – הרב שלום יצחק-הלוי. ד"ר בן-נון תורם רבות לפיתוח הצד המחקרי והרוחני של האגודה. הוא עושה זאת באהבה, במקצועיות ובכישרון רב. הוא מביא תכנים חדשים, ומרחיב את מעגל המשתתפים בכתיבת המאמרים.

ד"ר יגאל בן-שלום

נשיא האגודה